

УДК 821.161.2'06.09Лук(045)

Юрій Бондар,кандидат політичних наук, доцент,
директор ННДЖ КНУ імені Тараса Шевченка
Bondar1960@gmail.com**Історія однієї книжки**

Левко Лук'яненко — видатна постать сучасної України, правозахисник-дисидент, політв'язень, автор тексту Акту проголошення незалежності України, дипломат, політичний і громадський діяч, Герой України. А ще — публіцист і письменник, відзначений за літературну діяльність Національною премією України імені Тараса Шевченка 2016 р., співвидавець і популяризатор книжкових видань, які власним коштом передавав у бібліотеки України.

Левко Лук'яненко — автор численних публікацій, в яких обґрунтовував світоглядні погляди й принципи українства. Однією з головних його праць є книжка "Національна ідея і національна воля" [4], що побачила світ 2003 р. у київському видавництві МАУП¹. Сторінки її створення — в історії української видавничої справи, показові вони й для ілюстрації та розуміння супротивної співпраці автора та видавництва, особливостей редакційно-видавничого процесу.

Попри те, що про Левка Лук'яненка я багато чув і знав ще від 1980-х, звела нас книжка, точніше рукопис, "Національна ідея і національна воля", який надійшов до видавництва Міжрегіональної Академії управління персоналом, де я тоді працював і відповідав, зокрема, за видавничу діяльність, 28 березня 2003 р.

Познайомив нас президент Академії Георгій Щокін. У поки не опублікованих щоденниках Левка Лук'яненка навіть зберігся запис від 23 травня 2003 р.:

"Щокін Георгій Васильович представив мені Бондаря Юрія Володимировича, який безпосередньо

готує до друку мою працю "Національна ідея і національна воля". Бондар перший віце-президент МАУП та МКА. Наступна зустріч на наступному тижні".

Є запис про майбутню книжку в щоденниках Левка Лук'яненка й від 28 травня 2003 р. Він занотував, що був в Академії, де спілкувався про рукопис. У видавництві зробили зауваги, проте "хочуть швидко друкувати".

Зауваги зробив рецензент рукопису — Микола Головатий, доктор політичних наук, професор. Стосувалися вони висвітлення християнської традиції в українців, і Лук'яненко визнав їх слухними. 29 травня він зазначав:

"Корегував працю "Національна ідея і національна воля" відповідно до зауважень М. Головатого. Закінчив. Треба на комп'ютері внести правки".

Згодом Микола Головатий написав передне слово до майбутньої книжки, про що Левко Лук'яненко занотував у щоденнику 2 липня 2003 р.

Іншим рецензентом рукопису був кандидат філологічних наук Віктор Полковенко, у якого так само виникли питання. Власне, відгуків Полковенка було два. У першому — офіційному й оформленому за всіма канонами — рецензент передусім наголосив на актуальності праці, автор якої, дослідивши палітру духовного та політичного націєвірного розвитку українства впродовж кількох століть, дав, зокрема, відкоша й тодішньому президентові Леоніду Кучмі про неспроможність національної ідеї в Україні. Відзначив Віктор Полковенко авторський стиль викладу матеріалу, чіткість формулювань і доведень та рекомендував твір до публікації. В іншому, вже рукописному, відгукові рецензент висловив побажання авторові слідувати нормам чинного правопису, відмовившись від "застарілих" форм написання деяких слів, які використовував Левко Лук'яненко. На думку рецензента, "нетрадиційне написання" може справити у читачів враження про, м'яко кажучи, необізнаність працівників видавництва, адже нового правопису ще не було ухвалено.

Зазначимо, що на розмисл редактора книжки, рецензент мав рацію. Тому, щоб не гальмувати роботи, текст почали "причісувати", приводячи його до мовних норм. Зрештою це спричинило заперечення автора.

¹ Лук'яненко Л. Національна ідея і національна воля / редактор В. Д. Бондар ; рецензенти: М. Ф. Головатий, В. В. Полковенко ; художнє оформлення М. О. Лук'яненко. Київ : МАУП, 2003. 296 с.

Левко Лук'яненко вважав, що коли йдеться про національну ідею, то й писати потрібно питомо українською, без чужинських нашарувань. У листі до видавництва від 7 серпня 2003 р. він зазначав, що потрібно позбавлятися колоніальної русифікаторської спадщини, належить повертатися до граматики 1928 р. як такої, що повніше віддзеркалює властивості української мови. Зокрема, наполягав, варто залишити слова "позаяк" та "заки". Обстоюючи своє, писав:

"Русифікація української мови велася різними способами, в т. ч., наприклад, забороною української політичної і військової термінології. Інший напрямок — це оголошення слів застарілими. До застарілих Білодід та його русифікаторські послідовники занесли слова "далебі", "либонь", "позаяк" і багато інших. Той факт, що тепер на кожному кроці зустрічаємо "оскільки" замість "позаяк", свідчить не про застарілість слова "позаяк", а про добре знання російського "поскольку" та невміння його замінити своїм, отже нехай буде "позаяк". Слово "заки" — діалектне, проте ореал поширення його доволі великий, либонь усе Полісся, того нехай залишиться".

Йшлося і про сутність слів. Скажімо, обгрунтовуючи вживання слова "совітський" замість "радянський", Левко Лук'яненко зазначав:

"Советская власть" — це диктаторська влада. Її принесли в Україну комуністи агресіями 1918 та 1919 рр., так її і варто називати. Українське слово "рада" означає орган, де обговорюють проблеми і ухвалюють рішення, постанови, закони. Ради — демократичні органи. Таким чином, "радянська влада" не дорівнює поняттю "совітська (советская) влада". Отже, якщо хочемо називати речі своїми іменами, тоді окупаційну владу, що була в Україні до 24.08.1991 р., слід називати совітською. Називаючи її радянською, ми приписуємо їй демократичність, яка для тої влади була зовсім чужа".

Водночас автор погоджувався з багатьма зауваженнями рецензентів і редактора, зокрема щодо структури майбутньої книжки та бібліографічних посилань, подякувавши їм за працю у листі до видавництва.

Робота з підготовки видання тривала без зволікань, і щоденники фіксують це:

1 вересня 2003 р.:

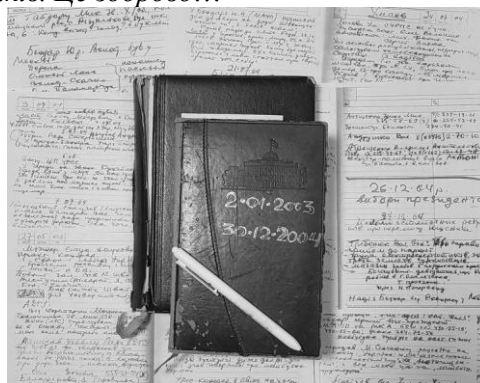
"Зустріч з Бондарем про книжку. Взяв частину для ще одного перегляду".

12 вересня 2003 р.:

"Відвідав МАУП і узгодив художнє оформлення книги. Дав фото і коротку бібліографію. Скоро надрукують".

16 вересня 2003 р.:

"В МАУП зустріч про оформлення палітурки. Я забракував ту, яку подав художник. Виклав своє бачення². Щокін вирішив друкувати 10 000 примірників. Це здорово!!!"

Ми зустрічалися, обмінювалися думками — у видавництві, а також вдома у Левка Григоровича в Хотові під Києвом. Він жваво цікавився особливостями видавничого процесу, деталями підготовки книжки й термінами. Одного разу, пригадую з приємністю, Лук'яненко передав до редакції ягоди зі свого саду — щоб видавцям працювалося краще...

За шість місяців після подання рукопису до видавництва 296-сторінкова книжка "Національна ідея і національна воля", пройшовши всі необхідні етапи редакційно-видавничої підготовки, належну апробацію, побачила світ. Представлення видання відбулося в листопаді, про що Левко Лук'яненко зробив запис у щоденнику від 20 числа того самого місяця:

"В МАУП презентація книги "Національна ідея і національна воля". Вів і чудово виступив М. Головатий. А палітурка бліднувата..."

Вихід книжки знаменував початок нового етапу проекту. Левко Лук'яненко робить щоденникові записи щодо просування та розповсюдження книжки. Один із них — від 26 січня 2004 р.:

"Заготував від Люби коротку рецензію про "Національну ідею і національну волю" для розсилання газетам для заохочення купівлі книжки.

Сполучився з відділом реалізації МАУП. Там Тамара Мик. сказала: книжка йде дуже добре, особливо в Західній Україні. Книжка з оплатою поштових послуг коштує 14.50 грн".

Левко Лук'яненко зустрічався із читачами, власним коштом передавав книжку до публічних бібліотек і шкіл. Сприяло такій комунікації й видавництво. 7 червня 2004 р. Лук'яненко нотує в щоденнику, що отримав 200 примірників "Національної ідеї і національної волі" для розпов-

² Левко Лук'яненко запропонував використати для оформлення книжки роботи свого племінника, графіка М. Лук'яненка.

сюдження через Асоціацію дослідників Голодоморів. Таке було неодноразово.

Щоб зробити видання доступнішим, насамперед студентству й молоді, видавництво звернулося до низки відомих підприємців і впливових політиків, банкірів і навіть Посольства Канади, де Левко Лук'яненко працював Надзвичайним і Повноважним Послом України, з проханням фінансово підтримати виготовлення книжки, обіцяючи компенсувати внесок частиною накладу за собівартістю. Жоден із національних і закордонних адресатів проєкт "Національна ідея і національна воля" не підтримав.

Водночас Левко Лук'яненко працював над вдосконаленням вже виданого. Зберігся робочий примірник з подальшими правками, що дають змогу зазирнути у творчу майстерню автора.

Переосмислюючи твір, Левко Григорович вдосконалив структуру, перегрупувавши окремі матеріали, зокрема розділів "Політичний світогляд" і "Глобалізація". Вирішив змінити й епіграф до тексту, винісши на чоло "Звернення до читача" слова з "Московства" Павла Штепи [7] про унікальність української нації, яка зберегла національний менталітет в умовах бездержавності.

Окремо варто вести мову про нові авторські вставки. Левко Лук'яненко зробив кілька містких рукописних доповнень, які мали, на його думку, розкрити чи увиразнити написане, уточнити його авторську позицію. Таких вставок, власне, 15. Зокрема, після слів "Хто правий: Маринович, Сверстюк чи я? Немає тут правого, немає неправого" Лук'яненко, розкриваючи стверджене, пише:

"Вище я сказав, що коли доводилося вибирати між теоретизуванням і політичною боротьбою, я завжди обирав друге. Це я вважав за важливіше для України. Проте це мій особистий вибір. Інші мають право на інший вибір, того немає тут правого, немає неправого, бо ж не можна висувати однаково високі вимоги до різних людей".

Говорячи про "маргінальність" українців, Левко Лук'яненко вважає за потрібне нагадати про причини того:

"Сатанинська окупаційна влада силою всіх засобів, у тому числі й кривавим державним терором, нищила мову, дух нації, нищила душу й генофонд українців".

Цю думку розвиває автор і далі, у розділі про національний ідеал:

"Національна держава — це необхідна умова для самореалізації нації в усіх сферах людського буття. Долаючи ідейну спадщину колоніального

минулого, патріотичні сили України прагнуть повернути українських громадян до таких умов, які є природнім станом для всіх державних націй: у них дитина, народившись, опиняється в обіймах своєї мови, культури, звичаїв, символів, традицій, як її тіло опиняється в обіймах повітря — постійно від народження до самої смерті. За московської окупації типовим був поділ життя творчого українця на три стадії: народився в українськомовній сім'ї — зрусифікований імперською освітою — повернувся до творчості українською мовою. Уявіть собі, наскільки українська культурна й літературна творчість була б оригінальніша, коли б її творці не переходили стадії зрусифікованості, а творили б тільки на основі українського національного духу?!".

І далі:

"Консолідування нації — це поступове звільнення свідомості українців від комуністичної промосковської ідеології і всотування української державницької ідеології, це звільнення українців від російської мови, російських побутових звичок і понять, повернення до своєї мови, традицій (ритуалів, обрядів), символів і понять, подолання прищеплених нам колоніальним рабством різних гидотних рис".

Власне, наголошував автор, задум і видання книжки й були спрямовані на те, аби виявити негативні риси, що перешкоджають національному поступу, задля послідовного їх подолання.

Авторські доповнення актуалізували текст, робили книжку рухомою, живою. Аналіз Левком Лук'яненком минулого й сучасного давав змогу робити припущення, які є на часі й тепер. Зокрема, осмислюючи актуальні події та завдання національного руху, він зауважував:

"Батьки-націоналісти мали б прагнути спрямувати свої сили в Чечню на допомогу чеченцям бити криваву московську імперію, бо доки не відбудеться друга стадія її дезінтеграції і колишні автономні республіки не стануть незалежними державами, Україна не може почувати себе в безпеці".

Сказано це було понад 20 років тому...

Розлого доповнив Лук'яненко позицію та ідеї Української республіканської партії, яку раніше очолював, з питань бачення республіканцями політики й державного будівництва.

Вважав автор за потрібне уточнити й окремі вислови. Наприклад, фразу "була заборонена інформація про Леніна" переінакшив на "була заборонена правдива негативна інформація..."; речення "Що нація зробила за дванадцять років свободи?" замінив на "Що нація зробила за ці

дванадцять років?"; речення "А інтелігенція з вищою освітою та науковими ступенями належить до еліти" доповнив знаком питання; вилучив фрази "Проте зло не може бути всесильним", "На південному сході України він (комплекс неповноцінності. — Ю. Б.) став по суті характерною рисою більшості українців" та ін.

Окремий епізод, який можна потрактувати і як смисловий, стосується сторінок, де йдеться про власне стан національної ідеї, здатність політиків її сприймати та втілювати. Говорячи про українців, задурманених комуністичною пропагандою, й характеризуючи складності навернення їх до українства, Левко Лук'яненко порівнював Івана Плюща та Петра Симоненка. Проте у новій редакції замінив комуніста Симоненка на соціаліста Олександра Мороза, приклад якого, напевно, на думку Лук'яненка, більш показовий.

Зауважував автор також про окремі стилістично-смислові двозначності, пропонуючи зміни. Скажімо, заголовну фразу "Навколо прапора єднайсь!", що нагадувала конструкцію одного з поширених комуністичних гасел, пропонував замінити на "Єднаймося навколо прапора" та ін.

Деякі важливі, на думку Лук'яненка, тези він акцентував, пропонуючи виділити шрифтом. Серед таких, приміром, "Національна ідея — це свідоме утвердження нації у всіх проявах її етнічної сутності".

Окремі правки автора стосуються історичних подій, дат і прізвищ, а також осібних слів, їх контекстуального вживання. До прикладу, "будівники" автор замінив на "будівельники", "давненько" на діалектне "давнєнно", "вартий уваги" на "непересічний", "найтоншу" на "витончену", "гаупт-вахту" на "буцегарню", "імперський" на "імператорський", "близорукість" на "короткозорість", "дріль" на "дрель" тощо.

Правив автор і помічені орфографічні помилки (куди ж у книжках без них?!).

Текст "Національної ідеї і національної волі" увійшов до 13-томного видання творів Левка Лук'яненка "Шлях до відродження", за яке 2016 р. він був нагороджений Національною премією імені Тараса Шевченка в галузі літератури.

Книжка "Національна ідея і національна воля" — на чільному місці в моїй домашній бібліотеці. На титулі надпис: "...дякую за велику працю в підготовці до видання цієї книжки. Щиро — Автор. 20.11.03 р."

Автограф Левка Лук'яненка про "Національну волю..." є й на іншій книжці — "На землі Кленового листка" [3], що побачила світ роком раніше: "Юрію Володимировичу Бондарю зі щирою вдячністю за видання книжки "Нац. ідея і нац.

воля" дарую цю книжку про заснування Першого посольства України в Канаді. 28.11.2003 р."

Юрію Володимировичу
Бондарю

щиро дякую за велику
працю в підготовці
до видання цієї
книжки.

щиро —
Автор — Григорій
20.11.03

Нагадує про нашу співпрацю також і збірник публіцистичних статей переважно 2010—2016 рр. "На позвах" [6], укладений Левком Лук'яненком незадовго до смерті й подарований мені книжкою вже його дружиною Надією Іванівною. У цьому, багато в чому підсумковому, виданні — осмислення автором історичної доби, одним із творців якої він був. Окрім вочевидь значущих для нього текстів, Левко Лук'яненко вмістив у книзі фоторозповідь про своє життя, світлина важливих, певно, для нього подій і людей. Завершальним знімком у цій низці є наш спільний, де ми з Левком Григоровичем під час роботи над рукописом "Національної ідеї і національної волі"...

У щоденниках Левка Лук'яненка також чимало згадок про підготовку інших книжок у видавництві МАУП, зокрема "Незнищеності" [5] та "3 часів неволі" [1; 2]. Значними, надто на сьогодні, були й тиражі книжок: та сама, до прикладу, "Незнищеність" вийшла накладом 10 тис. примірників. Отриманий за видання гонорар (також забуте нині для багатьох видавців і авторів слово) Левко Лук'яненко одразу ж спрямовував на випуск нових праць, закуповував книжки для благодійного розповсюдження. Така просвітницька діяльність, а їй Левко Лук'яненко надавав принципового значення, потребує окремого висвітлення.

Історія творення книжки "Національна ідея і національна воля" важлива як для бачення контексту формування й дискурсу української

думки, так і для розуміння складників редакційно-видавничого процесу, де наріжною є співпраця автора та видавництва, адже саме в

такій синергії й народжуються книги, які залишаються помітними у видавничій справі. Та й не лише у видавничій.

Список бібліографічних посилань

1. Лук'яненко Л. З часів неволі. Київ : МАУП, 2005. Кн. 2. 368 с. : іл.
2. Лук'яненко Л. З часів неволі: Сосновка-7. Київ : МАУП, 2005. 528 с.: іл.
3. Лук'яненко Л. На землі Кленового листка. Київ : Гарт, 2002. 560 с.
4. Лук'яненко Л. Національна ідея і національна воля. Київ : МАУП, 2003. 296 с.
5. Лук'яненко Л. Незнищенність. Київ : МАУП, 2008. 78 с.
6. Лук'яненко Л. На позвах. Київ : ТОВ "Юрка Любченка", 2018. 607 с.
7. Штепа П. Московство: його походження, зміст, форми й історична тяглість. Київ : Саміт-книга, 2025. 520 с.

Надійшла до редакції 2.03.2026

СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ

[https://doi.org/10.36273/2076-9555.2025.3\(356\).22-28](https://doi.org/10.36273/2076-9555.2025.3(356).22-28)
УДК 659.4(477)''1991/2000'':303.442.3](045)

Ігор Парфенюк,

кандидат наук із соціальних комунікацій,
доцент кафедри інформаційної діяльності
та зв'язків з громадськістю КНУКіМ
parfeniuk10@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-6203-2356>

Зв'язки з громадськістю (PR) в Україні у 1991—2000 роках: професійні практики, інституціалізація й освіта

У статті проаналізовано аспекти становлення сфери зв'язків із громадськістю (PR) в Україні як професійної діяльності у період 1991—2000 рр. **Метою** дослідження є вивчення особливостей і динаміки розвитку PR в Україні в зазначений період крізь призму професійних практик, інституціалізації й освіти. **Методологічну основу** дослідження становлять аналітичний, історико-порівняльний і хронологічний підходи, а також загальнонаукові методи аналізу, синтезу й узагальнення. Обґрунтовано, що становлення PR в Україні було зумовлено змінами в соціально-політичній сфері, зокрема переходом до ринкових відносин, багато-партійної системи, розвитком виборчих кампаній і комерціалізацією медіа. Констатовано, що у 1990-х рр. PR-функції, які виконували пресслужби й комунікаційні відділи органів влади, комерційних і політичних організацій, набували гібридного характеру, що поєднував елементи журналістики, маркетингу й рекламної діяльності. З'ясовано, що в зазначений період розпочалася інституціалізація PR, хоча брак правового регулювання та професійних нормативів цієї галузі спричинив її структурну невизначеність. Проаналізовано освітній аспект розвитку PR, що характеризувався запровадженням спеціалізованих курсів, відкриттям кафедр в університетах, виданням перекладеної професійної літератури, а також посібників українських авторів. **Наукова новизна** дослідження полягає в концептуальному окресленні періоду 1991—2000 рр. як важливого етапу професійного становлення сфери PR в Україні та системному поєднанні аналізу практик, інституцій й освітніх процесів у межах однієї дослідницької парадигми. Здобуті результати розширюють розуміння особливостей розвитку сфери зв'язків із громадськістю й потенційно можуть бути використані в майбутніх дослідженнях з історії українського PR.

Ключові слова: історія PR; зв'язки з громадськістю; комунікаційні практики; інституціалізація; професіоналізація; освіта у сфері PR

Постановка проблеми. Зародження сфери зв'язків із громадськістю (PR) в Україні відбувалося в умовах суспільно-політичних та економічних змін, пов'язаних із розпадом радянської системи. Діяльність зі зв'язків із громадськістю формується на основі ринкових відносин і конкуренції, саме тому вона не могла набути розвитку в закритій авторитарній державі — без

права власності й потреби конкурувати, в умовах розквіту пропаганди й інших форм односторонньої монологічної комунікації. Період 1991—2000 рр. увійшов в історію України як переломний майже в усіх суспільних сферах, і, звичайно, став часом великих трансформацій у галузі соціальних комунікацій. Переосмислення ролі інформативної комунікації, перехід до двосторонніх і багато-